

ПРО ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ТИПІКА О. ІСИДОРА ДОЛЬНИЦЬКОГО

ВСТУП

Типікон або *типик* – (з грецької *τυπος* (образ) – зразок, модель, форма, *τυπικός* – складений за зразком) – це церковно-богослужбова книга, яка містить систематичні вказівки порядку і способу відправи церковних богослужінь. Типікон містить як загальний опис структури церковних служб, так і детальні приписи про відправу богослужінь, опис рубрик при збігу різних свят у році, особливо збігів рухомого і нерухомого циклу: поєднання служб мінеї і тріоди, а також уривки літургійних текстів і дисциплінарні приписи. Багато типіконів також містить приписи про пости, календар, пасхалію тощо.

Майже усі типікони містять як епіграф цитату з першого послання апостола Павла до Коринтян: «Все нехай діється пристойно і докладно» (I Кор., 14:40). Вже у V столітті, починаючи від святого Сави Освяченого, його чернечий устав носить назву *τυπος*, тобто образ, зразок. Сама ж назва *типікон* у сучасному значенні цього слова виникає з XI століття. Над структурою типікону працювали багато авторів, зокрема святий Софроній, патріарх Єрусалиський (560-638 рр.), Іоанн Дамаскин (VIII ст.), Косьма Маюмський (VIII ст.), Теодор Студит (VIII-IX ст.). Основними в історії богослужбового уставу були Єрусалимський та Студійський установи, які відрізнялися між собою не надто значними деталями. Важливим для вивчення історії типікону є також устав Великої Церкви Константинополя. Остаточна редакція уставу увійшла у вжиток за часів патріарха Філотея Кокіна

(XIV ст.), як синтез єрусалимського та студитського уставів. Типікон, який сьогодні є у вжитку у Російській Православній Церкві остаточно сформулювався у XVII столітті. Він був одним із основних джерел Перемишльського типікона, який домінував в УГКЦ у XIX ст. і навіть на початку XX ст., і три видання якого (1849, 1852 та 1870) часто цитує на сторінках свого Типика о. Ісидор Дольницький.

Типик Дольницького – це безпрецедентна в історії літургійної творчості книга, томущо вона містить у собі, окрім рубрик та посилань на джерела, критичну оцінку автора щодо багатьох уставних приписів. Це фактично підручник, який дає початківцям добрі основи для вивчення церковного уставу і розуміння його логічності.

Автор цього *Типика*, отець Ісидор Дольницький (1830-1924), був священиком, духівником Львівської семінарії та викладачем літургічних обрядів не лише у Львові, але також і в Римі, у колегії святого Афанасія, де проживав спочатку як семінарист (з 1845 по 1856 рр.), а згодом як священик (з 1857 по 1877 рр.). Він був автором багатьох служб та акафістів. Проте, *Типик* – був найголовнішою працею його життя. Він працював над ним від моменту свого висвчення на священика (1856 р.) і до виходу його в світ (1899 р.). Навіть після появи цієї книги, яка вийшла коштом автора, і мала кишеньковий формат, він продовжував вивчати особливості церковних обрядів, періодично пишучи свої коментарі на літургійні теми у Львівських журналах.

Дольницький застосував у своїй книзі десятки джерел. В основному це грецькі і латинські літургійні книги. Такий порівняльний метод повинен би допомогти

читачам краще зрозуміти різноманітність богослужінь, навіть в рамках одного обряду, а також переконатися у тому, що не існує якихось «чистих» літургійних традицій.

Як філологи переживають за правильність і різнобарвність вживання мови, так само священнослужителі, семінаристи, дяки, зрештою всі миряни, повинні переживати за те, щоб якнайкраще відслужити те чи інше богослужіння. Вивчення своєї літургійної традиції є дуже важливим, оскільки виникає багато запитань стосовно особливостей відправ, наприклад щодо вживання риз, поєднання різних служб, постів тощо. Нерозуміння того, що діється у храмі, часто призводить до викривлених форм духовності та інших поганих наслідків.

Типик отця Дольницького у цій статті показано дещо з нетрадиційної точки зору. Тут розглядаються деякі особливості цього літургійного джерела, які непросто зауважити взявши його в руки вперше. Зокрема, проаналізовано короткий опис архієрейських богослужінь, місцеві звичаї, а також скорочення і ускладнення рубрик.

Сторінки-відсилання подано згідно оригіналу: церковнослов'янського видання *ТИПИКА*, до якого застосовано скорочення: *ДОЛ* – Типик Дольницького. Читачі, які цікавляться літургійними питаннями, побачать цікаві обрядові особливості, запропоновані отцем Ісидором. Однак, це мабуть стане лише початком дискусії стосовно пропозицій внесення певних змін до *Типика*, оскільки у цій книзі, незважаючи на велику кількість джерел та ретельну працю, важко віднайти якусь систематичність чи науковість.

ОПИС ЕЛЕМЕНТІВ АРХІЄРЕЙСЬКОГО СЛУЖІННЯ

Типик о. Дольницького містить не лише згадки, але й описи деяких моментів богослужінь за участю архієрея. На жаль, на відміну від підручника для семінаристів, автором якого також був о. Дольницький¹, тут немає жодного конкретного посилання на архієратикони. У *Типику* згадано наступні моменти:

1. Кадіння дияконами архієрея на Вечірні (ДОЛ 8).
2. Архієрейське благословення входу на Вечірні (ДОЛ 11).
3. Присутність архієрея на Царських Часах в день Навечір'я Різдва 24-го грудня (ДОЛ 184).
4. Окроплення архієреєм (патріархом) інших церковних достойників після Великого Освячення води (ДОЛ 222).
5. Участь архієрея у служінні Утрені з каноном св. Андрія Критського на 5-му тижні Великого посту (ДОЛ 414).
6. Освячення архієреєм антимінсів перед відправою Вечірні із святою Літургією у Великий Четвер, а також освячення ним мира після виголосу *І нехай будуть милості...* (ДОЛ 435).
7. Згадка про Чин умивання ніг після св. Літургії у Великий четвер (ДОЛ 435).

¹ Дольницький, Підручник = Підручник церемоній для питомців семинара духовного до приличного usługовання в богослуженнях так семинарских як і архиєрейских з додатком кількох питань о скороченім правилі церковнім, Львів 1907.

8. Читання архієреєм першого і останнього Євангелія на Утрні Страстей Господніх (ДОЛ 440).
9. Порядок цілування книги Євангелія за участю єпископа на тій самій Утрні і окадження його дияконами перед кадінням хорів та храму (ДОЛ 441).
10. Особливості винесення Плащаниці за участю архієрея (ДОЛ 445-448).
11. Участь архієрея у Пасхальній Утрні (ДОЛ 463; 466).
12. Читання Пасхального Євангелія на св. Літургії різними мовами за участю владики (ДОЛ 471).
13. Особливості відправи Вечірні єпископом (початок – у вівтарі, що є опінією о. Дольницького) і архієрейське читання Євангелія на Вечірні у Неділю Пасхи увечері (ДОЛ 473).
14. Трикратне архієрейське благословення св. Дарами на свято Євхаристії (ДОЛ 509).

Використовуючи Новий Царгородський Типікон² (НЦТ) у ролі авторитетного джерела, о. Ісидор коротко описує архієрейські «елементи» Великого водосвяття, а також – відправу Акафіста до Богородиці у Патріаршому храмі Царгорода напередодні 5-ї суботи Великого посту, яке відбувається не на Утрні, а на

² Новий Царгородський Типікон – це грекомовна спрощена версія Єрусалимського грецького типікона, пристосована до парафіяльних потреб віруючих. Перше його видання з'явилося у 1838 році, а наступні – у 1851, 1868 та 1884 рр. Його було перекладено на церковнослов'янську мову для болгар Неофітом Рильським. Детальніше про цю книгу див. у статті М. Скабаллановича на сайті <http://www.liturgica.ru/bibliot/greek.html>

Малому Повечір'ї. Він пише, що першу статію служить сам патріарх, другу – архієрей Кесарійський, третю – архієрей Ефеський, а четверту – архієрей Іраклійський (ДОЛ 417). Також сказано про благословення патріархом галузок («вайї») (ДОЛ 426) і про кадіння ним на Утрені Страстей перед читанням першого Євангелія (ДОЛ 440).

МІСЦЕВІ ЗВИЧАЇ

Звичаї, описані автором, в основному, стосуються кафедрального Собору св. Юрія у Львові, а це свідчить про регіональне призначення Типика ДОЛ. Тобто його призначений в основному для греко-католицьких храмів Галичини.

Найвідоміші звичаї це:

1. Вхід на Вечірні у неділі і свята увечері – регіональний галицький звичай (ДОЛ 21);
2. На повсякденній Вечірні перед **Слава Тобі, Христе Боже, уповання наше...** диякон (а якщо він відсутній, то сам ієрей) виголошує: **Премудрість**, а хор відповідає **Чеснішу від Херувимів** – звичай, який поширений також в деяких інших церквах візантійського обряду, зокрема у Румунській; однак не в усіх.³
3. Помазання святим єлеєм людей «від ієрея» (популярно знане як *мирування*) під час читання канону Утрені на свята – спільна традиція з іншими церквами (ДОЛ 85);

³ ДОЛ 21. Це стосувалось не тільки Вечірні, але також інших служб: Малого Парастаса, Молебня і навіть Божественної Літургії.

4. Вживання двох стишків із псалма 98-го між повтореннями тропарця *Свят Господь Бог наш* перед Світільним (екзапостиларієм) недільної Утрени: *Возносить Господа Бога нашого* та *Поклоняйтеся підніжкові ніг Його, бо святе воно*, відповідно до грецьких книг, в той час як російські видання містять два інші стишки: *Яко свят Господь Бог наш* та *Над всіми людьми Бог наш* (ДОЛ 40);
5. Звичай коліноприклонення під час співання стихир *Царю небесний* у неділю П'ятидесятниці (ДОЛ 498)⁴ – це місцевий галицький звичай, який виник після унії з Римом через впливи Римського обряду, тому що вперше після Неділі Пасхи дозволялося клякати щойно на Вечірні П'ятидесятниці;
6. Вживання трисвічників на Великому Водосвятті (ДОЛ 221);⁵
7. Дозвіл на сидіння під час деяких інших частин служб, крім кафізм і читань (ДОЛ 43) – практика, яка правдоподібно запозичена від західних християн⁶;
8. Поділ християн на дві категорії: простого люду та «всіх інших» при сидінні під час богослужінь (ДОЛ 16)⁷, а також на у питаннях стосовно дотримання постів (ДОЛ 219)⁸;

⁴ На думку автора, доцільніше було б співати стихир *Царю небесний* перед виголосом *Благословенне царство*, а не після нього (ДОЛ 498).

⁵ Це стосується також і Малого Освячення Води.

⁶ Приписи Єрусалимського типікона дозволяють сидіти на кафізмах і читаннях. Однак, на практиці люди, особливо німечні і старші, сидять і в інших моментах відправ. Можна припустити, що внаслідок культурного взаємовпливу такий елемент західних храмів як лавки для сидіння під час богослужінь увійшов у практику східних християн.

⁷ Автор пише: «Простий наш нарід має повагігідний звичай завжди стояти під час богослужінь, всі інші нехай стоять на цій вечірні: 1. Під час кадіння. 2. Від початку до передпочаткового псалма

9. Особливості припису про піст у Навечір'я Богоявління (*ДОЛ* 219) (див. пояснення до попереднього 8-го пункту);
10. Співання ієреєм великого прокімена *Нехай направиться* на Літургії Передше Освячених Дарів з усіх чотирьох кінців св. трапези по черзі (*ДОЛ* 48; 395-398)⁹;
11. Звичай робити три доземних поклони на виголос *Світло Христове* на Літургії Передше Освячених Дарів (*ДОЛ* 395);
12. Переставлення частини відправи: *«Господи помилуй (тричі), Слава..., І нині..., Чеснішу від Херувимів..., Іменем Господнім благослови, отче»* безпосередньо перед молитву св. Єфрема у богослужіннях Великого посту;¹⁰
13. Звичай співання антифонів на св. Літургії під час посвяття Господських свят до їх віддання наступним чином: два перших антифони – свята, а третій – повсяденний з приспівом свята (*ДОЛ* 106; 110; 122 і т. п.) – місцевий звичай Галичини і Закарпаття;

(103-го), ...». 3. Під час співу перших двох стихів псалма *Господи, взиваю я..* 4. Від *Слава, і нині* стихир на *Господи, взиваю я* до кінця прокімена. 5. На *Сподоби, Господи*. 6. На литійній молитві *Владико мого милостивий*, крім того на ній схиляємо голови так, як і на тихій молитві екстени *Сповнім*. 7. Від *Нині відпускаєш* до кінця вечірні. (див. українську редакцію *Типика* 1992 року, с.18-19).

⁸ Ось цитата рубрики автора стосовно дотримання постів: «Посту дотримуємо саме так, як в навечір'я Різдва Христового, тобто з набілом; а простий нарід – без набілу з одноразовим харчуванням...» (в укр. виданні 1992 року, с. 195).

⁹ На думку Р. Торконяка це – запозичення із грецької традиції (див. ТОРКОНЯК, *Літургія Передшеосвячених*, с. 39).

¹⁰ *ДОЛ* 369. Це – звичай *ОКА ЦЕРКОВНОГО*, деяких західноукраїнських часословів, а також деяких рукописних типиконів, у той час як тріодях, зокрема російських, ця частина богослужіння міститься перед молитвою *Небесний Царю*.

14. Співання пасхальних антифонів замість зображальних на Божественній Літургії щонеділі протягом цілого року¹¹ – галицько-закарпатський звичай;

15. Відправа Малого Водосвяття у дні храмових свят відразу після заамвонної молитви (ДОЛ 518);

16. Відправа заупокійної служби на наступний день після храмового свята:

Наступного дня по празнику, за місцевим звичаєм, співається Літургія за померлих парафії з парастасом, на якій не належить брати нічого празнику, а все тільки за померлих (ДОЛ 518).

17. Здійснення одного доземного поклону замість трьох малих (як приписують грецькі і слов'янські тріоди) на тропарях Великого канону св. Андрія Критського (ДОЛ 415);¹²

18. Вживання приспівів до тропарів Великого канону на Утрени 5-го четверга св. Чотиридесятниці: **Слава Тобі, Боже наш, слава Тобі** (ДОЛ 414), а не, як на першому тижні – **Помилуй мене Боже, помилуй мене** (ДОЛ 394).

Окрім вищесказаного, у Типику ДОЛ є припис *lectio continua* (читання за порядком) апостольсько-євангельських зачал на Божественній Літургії протягом усього літургійного року, а також детальне пояснення і критика неправильности

¹¹ Ще одна цікава особливість у тому, що у випадку коли збігаються богородичне свято з неділею після **Премудрость, прости!** і **Прийдіте, поклонімся** можна вживати приспів **Спаси нас, Сину Божий, молитвами Богородиці, співаємо Тобі: Алілуя** Це, згідно з думкою Дольницького, не стосується антифонів. Джерело, на яке у даному випадку відсилається о. Дольницький, – це **АНФОЛОГИОН**, виданий у Львові в 1643 р.

¹² Є припис для священослужителів робити поклони, хоча нічого не сказано про те хто саме має співати тропарі Великого канону: священники чи хористи.

вживання замість них – євангельських читань (зачал-перикопів) святим дня (ДОЛ 67-68).¹³ У деяких випадках, наприклад, на свято Обрізання Господа нашого Ісуса Христа і св. Василя Великого (1 січня) о. Ісидор приписує читати на св. Літургії обидва уривки з Євангелія: і Обрізання, і святого, ігноруючи цим самим давніший устав, який приписує читання Євангелія на Утрени – святого, а на Службі Божій – свята Обрізання.¹⁴

До звичаїв автор відносить також і місце покладення Плащаниці після неділі Пасхи і аж до її віддання. Він наводить два основних звичаї цього обряду: покладення Плащаниці за св. трапезою (кафедральні собори) або ж – зберігання її на св. трапезі (провінційні храми). Оскільки, цей звичай є спільним із Російською Церквою, то його навряд чи можна зарахувати до місцевих звичаїв (ДОЛ 458). Однією із цікавих особливостей богослужіння посвяття Пасхи є звичай співати тропар Пасхи *Христос воскрес із мертвих* не лише замість *Ми виділи світло істинне*, але також і замість *Благословен, хто йде в ім'я Господнє, Нехай сповняться уста наші та Будь ім'я Господнє* не тільки на Світлій седмиці, але також і протягом усього посвяття Пасхи до віддання празника (ДОЛ 469).¹⁵

¹³ Автор критикує Почаївський Служебник 1765 р. за те, що він подає читання Апостола і Євангелія в будні дні тільки на два тижні: Світлий і тиждень після Зшестя св. Духа (ДОЛ 68).

¹⁴ ДОЛ 215.

¹⁵ Автор згадує ще один регіональний звичай, а саме: співання ієреєм *І тим, що в гробах життя дарував* вкінці пасхальних богослужінь після третього (останнього) виконання тропаря *Христос воскрес із мертвих* і перед *І нам дарував життя вічне* (ДОЛ 478). Про що йдеться? Після відпусту богослужіння священик співає тропар: *Христос воскрес із мертвих смертю смерть подолав і тим, що в гробах життя дарував*. Люди повторюють його. Потім священик співає знову цього тропаря до половини, а люди закінчують, а далі священик повторює другу половину тропаря *І тим, що в гробах життя дарував*, а люди відповідають: *І нам дарував життя вічне, поклоняємося Його тридньовому Воскресінню*.

СКОРОЧЕННЯ І СПРОЩЕННЯ У ТИПИКУ

Типик Дольницького відображає тенденцію до скорочень богослужіння. «Сьогоднішні часи є часами скорочення», – пише автор (*ДОЛ* 57). В іншому місці він повторює те ж саме: «тепер приходить час не додавання нових, а скорочення давніх молінь (*ДОЛ* 215).

У більшості випадків автор використовує можливість прийняти найкоротшу версію богослужіння чи рубрики. Такі скорочення далеко не завжди означають латинізацію. Тогочасні богослужбові книги деяких східних церков, які не знаходяться у сопричасті з Римом, наприклад Грецької Православної Церкви, також часто мають тенденцію до скорочень. Те ж саме спостерігається і на практиці.

Приклади скорочень і спрощень

Почнемо з рубрики *Типика* про пропущення кадіння перед початком повсякденної Утрени (*ДОЛ* 28, 44). У посиланні сказано про те, що нібито це – багатолітній звичай, про що свідчить рубрика Почаївського служебника.¹⁶ Запропоновано скоротити також і шестипсалміє, хоча зрештою невідомо у який точно спосіб: читанням одного псалма, а чи кількох вибраних? «Оскільки сьогодні шестипсалміє скоро читається, – пише автор, – через це ієрей починає читати молитви від початку шестипсалмія...».¹⁷ Також пропускається кадіння престолу і

¹⁶ Див. *ЛІТУРГІКОНЪ (СЛУЖЕБНИК)*, виданий у Римі у 1952 р. (*Recensione Ruthena*) с. 130.

¹⁷ *ДОЛ* 28. Правдоподібно, тут мається на увазі скорочення шестипсалмія до читання кожного дня по одному псалмові протягом тижня, однак цей припис стосувався випадку приватного відчитування правила духовенством та семінаристами.

намісних ікон перед Литією на Вечірні (ДОЛ 14). Кадіння перед благословенням хлібів приписано лише один раз з усіх сторін тетраподу (ДОЛ 15).¹⁸

Три кафізми на Утрені і відповідно три сідальні приписано читати лише у будні дні Святої Чотиридесятниці. Протягом двох інших періодів приписаних уставами та літургійними псалтирями¹⁹, а саме: від віддання Воздвиження Чесного Хреста (21 вересня) до передсвяття Різдва Христового (20 грудня) та від віддання свята Богоявлення (14 січня) до Сиропусної неділі читання трьох кафізм (із їхніми сідальними) є необов'язковим як і у сучасній грецькій практиці (ДОЛ 28).

Біблійні Пісні о. Ісидор Дольницький пропонує вживати лише у часі Великого Посту (ДОЛ 38) відповідно до реально існуючої практики не лише в Галичині, а також і в Греції, і навіть у Росії²⁰. Автор зауважує, що в богослужбовій практиці існують залишки деяких елементів цього «ядра» Утрені, а саме: приспів до 8-ї пісні канону: *Благословимо Отця і Сина і Святого Духа Господа...*; приспів до катавасії цієї же пісні: *Хвалимо, благословимо, поклоняємось Господеві...*, а також пісня Богородиці *Величає душа моя Господа* з приспівами *Чеснішу від херувимів* (ДОЛ 38). Приспиви до тропарів канону автор пропонує наступні: до воскресного чергового – *Слава, Господи, святому воскресенню Твоєму*, до хрестовоскресного – *Слава, Господи, хресту і воскресенню Твоєму*, до

¹⁸ Практика більшості храмів показує, що звичайно чотириножець із хлібами, вином та елеєм для благословення кадять довкола тричі, про що свідчить К. Никольський (див. НИКОЛЬСКИЙ, с. 235), хоча цей сам автор припускає можливість кадіння тетраподу тільки один раз (НИКОЛЬСКИЙ, с. 91).

¹⁹ Див. *ПСАЛТИР*, Львів 1901.

²⁰ Хоча літургійні книги містять тексти десятих біблійних пісень, насправді ж на практиці, майже в усіх храмах за винятком монастирів, їх читають тільки в часі Великого посту, а у інші дні співають канони з ірмосами, тропарями і приспівами до них. (Детальніше про це див. у книзі Р. Головацький, Пояснення богослужіння, Рим 1973 – Львів 2007, с. 187-193).

пасхального – *Христос воскрес із мертвих*, до троїчного – *Пресвята Троице, Боже наш, слава Тобі*, до празничних – *Слава, Господи, святому Преображенню* або *Різдву* (або ж [інша назва празника]) *Твоєму* (ДОЛ 37).²¹ Тут також є пропозиція приспіву до канону Зішестя св. Духа і до канонів усіх інших служб: господських, празничних і покаянних: *Слава Тобі, Боже наш, слава Тобі* (там само). На тропарях канонів Пресв. Богородиці о. Дольницький пропонує вживати приспів: *Пресвята Богородице, спаси нас*, в той час як більшість Львівських октоїхів і тріодей пропонують приспів: *Пресвята Госпоже Богородице, спаси нас*.²² У каноні святого – *Святий (ім'я) моли Бога за нас*, на свято Всіх святих – *Усі святі, молись Бога за нас*, в каноні за померлих: *упокой, Господи, душу усопшого раба Твого (раби Твоєї), або ж душі усопших рабів Твоїх*. (ДОЛ 37).

Замість читання усіх трьох антифонів першої кафізми *Блажен муж* (на великій Вечерні в суботу) звичайно співається тільки перший, і то лише кілька віршів, вибраних з нього (ДОЛ 88, 96, 99). Автор пише, що хоча повинні співатися «за уставом усі три антифони, за сьогоднішнім звичаєм співаємо тільки вибрані стихи».²³ Подібним способом скорочено також і Поліелей на Утрні (ДОЛ 32). Нічого не сказано про вживання дзвонів під час співання Поліелею (там само). Поліелей скорочено таким чином, що із першого псалма (134-го) співається лише

²¹ Пор. СКАБАЛЛАНОВИЧ, т. II, с. 265. Тут мова йде про схожий звичай старообрядців стосовно приспівів до празничних канонів.

²² Такий самий приспів пропонують старообрядницькі видання (там само), а також Перемиські видання типиконів, які пропонують наступні приспиви до недільних (воскресних) утрених канонів: до 1-го тропаря воскресного канона: *Слава, Господи, страсти і святому воскресенню Твоєму*, до другого: *Слава, Господи, святому воскресенню Твоєму*, до тропарів хрестовоскресного канону: *Слава Кресту і воскресенню Твоєму, Господи* (ДОС, ШАШ 33).

²³ ДОЛ 50, 76, 80, 84, 96, 103, 110.

чотири стишки, також із другого (135-го) – чотири, додаючи до кожного з них приспів *Алилуя*. Із псалма 134-го вибираємо стихи 1, 2, 13, 21, а із 135-го – 1, 6, 12 і 26. У Перемишльському *Типику* 1870 р. це скорочення має такий самий вигляд, як також у Львівському виданні Псалтиря 1901 р. відмічено саме ці стишки. Костянтин Нікольський пропонує скорочення подібне до *Типика* Дольницького.²⁴ Одне із наступних видань «Ізборника» *ВЕЧІРНЯ І УТРЕНЯ* не має 12-го стишка псалма 135 «*Рукою кріпкою і мишцею високою...*», але замість нього – 24-й: «*І избавил ни есть от врагов наших...*».²⁵ Також автор пропонує пропустити три тропарці, які містяться у ірмологіонах, а саме:

- а) наславник (троїчний),
- б) богородичний (на *І нині...*) і
- в) інший богородичний після трикратного *Алилуя* (ДОЛ 54).

Він критикує місцевий звичай додавання до першого антифона Степенної 4-го гласу *От юности моя*, який співається на святковій Утрені, після *І нині...* – третього тропаря другого антифона *Святим Духом точатся благодатния струї* (ДОЛ 33). Виникає питання: чи цей пошук автора логічності у відправі також можна розглядати як скорочення? Можна припустити, що так.

Описуючи початок великопосних богослужінь, о. Ісидор інформує про те, що Почаївська Тріодь приписує на утрнях Святої Чотиридесятниці крім пісней Псалтиря і канону Мінеї ще й зайве читання канонів Октоїха, якого не мають попередні устави. Автор негативно ставиться до такого ускладнення (ДОЛ 385).

²⁴ НИКОЛЬСКИЙ, с. 291-292.

²⁵ *Вечірня і Утреня*, Жовква 1937, с. 30-31.

У *ТИПИКУ* немає згадки ані про читання синаксарів, як це є у тріодях, а також у Московських виданнях типикона і в деяких інших книгах, ані про читання житій святих, навіть найвідоміших. Не згадано про читання життя преподобної Марії Єгипетської на Утрени Великого канону (ДОЛ 414-415). Читання *Огласительного Слова святителя Іоанна Золотоустого* наприкінці Пасхальної Утрени і тропар після нього св. Іоаннові згідно з Дольницьким є необов'язковими (ДОЛ 466). Взагалі немає згадки про так звані «уставні великі читання», про які є приписи у багатьох інших типиконах, тріодях і т. п. Діяння св. Апостолів напередодні Утрени св. Пасхи «співаються тільки у кафедральних соборах та семінаріях» (ДОЛ 456). Звичай співати на Пасхальній Літургії (на свято св. Пасхи і його посвяття) крім ірмосу *Світися, світися* та *Ангел Сповідав* також і інші тропарі Пасхального канону автор пропонує відмінити (ДОЛ 471). Приписано також обмежити Пасхальний обряд взаємного цілування до цілування лише ікон, Євангелія і хреста:

Цілування один одного. Приписується в уставах на «Христос воскрес» по закінченні останньої стихирі Воскресіння. Одначе, сьогодні не цілуємо один одного так, як у стихирі «і один одного обіймімо», а цілуємо тільки чесний хрест, Євангелію і святі ікони, що їх тримають ієреї, вітаючи кожного, хто підходить словами: «Христос воскрес», а ті відповідають: «Воістину воскрес»... (ДОЛ 465).

На свято Пасхи і протягом посвяття тропар *Христос воскрес із мертвих* приписано співати усього тричі (ієрей разом із хором: один раз ієрей, один раз – хор; потім знову – ієрей до половини, а хор закінчує) замість шести разів (тричі – ієрей і тричі – хор) як було раніше (ДОЛ 469). Цей самий тропар рекомендовано

не повторяти на початку кожного богослужіння при їх поєднанні, наприклад: Утрені з часами; часів між собою, Вечірні з Повечір'ям тощо. (ДОЛ 479).

Припис про скорочення псалмів у ДОЛ є не зовсім правильним, тому що дозволено скорочення не тільки кафізм, але також і самих псалмів: «Якщо сьогодні читаємо тільки початок кафізми...» (ДОЛ 392). Той факт, що у Типику знаходимо список катавасій, які співаються на утреньях протягом року, але відсутній порядок читання кафізм відповідно до днів тижня і періодів церковного року, свідчить про той сумний факт, що кафізми практично не читалися ані в парафіяльних храмах, ані у приватному «відчитуванні правила» духовенством,²⁶ до того ж принцип *lectio continua*, який застосовано до апостольсько-євангельських читань, на жаль, не стосується Псалтиря.

Існує багато «перенесень» свят на наступну (або ж попередню) неділю, що є втіленням однієї з постанов Львівського Собору 1891 р. Перенесено наступні служби: обидва свята апостола Іоанна Богослова (ДОЛ 144 і 331); свято Покрови Богородиці (ДОЛ 144-145); священномученика Йосафата (ДОЛ 149); великомученика Юрія (ДОЛ 316); пророка Іллі (ДОЛ 347); Усікновення Чесної Голови Іоанна Предтечі (ДОЛ 359); храмові свята святих (ДОЛ 518); а також господське свято Пресвятої Євхаристії (ДОЛ 504). Перенесення свята Трьох Святителів з 30 січня на попередній вівторок (або четвер) Сирного тижня є спільною візантійсько-слов'янською практикою, яка відрізняється від грецької, згідно з якою служба цим святам співалася в сам день свята (ДОЛ 236-237).

²⁶ Йдеться про пропущення глави «О стихологіях, како должно есть глаголати вовсе літо от неділі антипасхи яже есть Томина и до отданія Воздвиженія Честнаго і животворящего Креста Господня» тобто «Про стихології, як їх читати протягом цілого року від неділі антипасхи, тобто Томиної і до віддання Воздвиження Чесного і животворящего Хреста Господнього» (у Московських виданнях Типікона – це 17-а глава).

Служба ж того святого, пам'ять якого випадає в неділю, на яку переноситься свято, повинна співатися у той день, з якого це свято перенесено, тобто у самий день цього свята. Іншими словами, тут запропоновано взаємообмін дат пам'ятей святих (ДОЛ 540). Про храмові свята автор пише, що, як звичайно, вони переносяться на неділі за винятком престольних (кафедральних) храмів (ДОЛ 518).

Незважаючи на те, що автор посилається на Львівський Собор, у *Типику* він не приписує такого сильного скорочення богослужінь, як приписує Собор 1891 р. у своїх документах і матеріалах.²⁷ У великопосні п'ятниці увечері приписано Мале Повечір'я згідно з грецькою практикою:

Повечір'я у всі п'ятниці Великого посту за грецьким уставом – малі, а за Почаївською тріоддю, «Церковним Оком» та Московським типиком – великі. Одначе, в наші часи, коли панують скорочення, належить нам дотримуватися грецького уставу...²⁸

Немає згадки про т. зв. Проміжні Часи, (церкслов. **междочасія**, гр. μεσσηριον) – досить відоме богослужіння, про яке говорять багато пізніших видань,²⁹ а також К. Нікольський у своєму посібнику з вивчення уставу [8, с. 349]. У *Типику ДОЛ* також є згадка про Чин умивання ніг у Великий Четвер для престольних храмів,³⁰ однак не подано структури самого чину, правдоподібно через наявність його у

²⁷ Див. *Додаток XXX*, с. 392-394.

²⁸ ДОЛ 399. Незважаючи на це, автор нічого не згадує про практику співання Акафіста до Богородиці у великопосні п'ятниці увечері, як це є у новітній грецькій практиці. А у випадку якщо є збіг якої-небудь великопосної суботи і одного з трьох наступних свят: а) св. 40 Мучеників Севастійських; б) 1-го і 2-го Знайдення Голови св. Іоанна Предтечі; в) Благовіщення, напередодні, тобто у п'ятницю ввечері повинно правитися Велике Повечір'я.

²⁹ Так, наприклад, **ЧАСОСЛОВ**, виданий у Львові у 1888 р., та інші видання, містять не тільки тексти цих проміжних часів, але також і інформацію про ті дні, в які вони не правляться. Про їхню історію та структуру див. Головацький, Пояснення богослужінь, с. 237.

³⁰ ДОЛ 433, 435.

багатьох літургійних книгах. На Утрені Великої П'ятниці є слушна пропозиція, яка між іншим є в рубриках деяких тріодей, а саме: скоротити заключну частину прохальної ектенії, тобто після виголосу **Бо Ти Бог милості, ласк і чоловіколюб'я...** пропустити: **Мир всім...; Голови ваші Господеві прихилить...** та заключну молитву, і відразу перейти до читання 11-го Страсного Євангелія (ДОЛ 442)³¹. В обряді Воздвиження Чесного Хреста у ектенії – замість стократного співання **Господи помилуй** є припис співати його лише 24 рази (ДОЛ 138). Дольницький ігнорує приписи деяких древніх (в основному російських) уставів – співати ектенії на Царських Часах у Навечір'я Різдва Христового і Богоявлення (ДОЛ 181). У передсвяття Благовіщення (24 березня), якщо воно випаде на 4-му тижні Великого посту, дозволено скорочувати стихирі на Хвалитних (ДОЛ 279). Якщо поліелейне свято збігається з неділею Мироносиць, дозволено скорочувати кількість тропарів канону утрені (ДОЛ 321-322). У випадку збігу свят Іоанна Богослова (8 травня)³² та Вознесіння, їхні служби поєднуються. Нічого не сказано про антифони на Божественній Літургії, хоча, правдоподібно, тут більш логічно вживати антифони свята, незважаючи на те, що російські типікони приписують зображальні. Цікаво про це сказано у Скабаллановича:

...якщо пам'ять Іоанна Богослова випаде на Вознесіння, залишаються антифони празника і співаються зображальні псалми лише тому, щоб на

³¹ Це гарний приклад раціонального уникнення непотрібних подвоєнь літургійних обрядів. Через те, що служитель благословляє народ перед Євангелієм зі словами Мир всім, немає потреби благословити його ще раз перед тим.

³² ДОЛ 333.

вході можна було вшанувати пам'ять святого піснею його канону. Те ж саме чинимо, якщо храм святого випаде навіть на П'ятидесятницю.³³

Майже нічого не сказано про особливості служб заупокійної суботи перед П'ятидесятницею, за винятком того, що ця служба має такий самий вигляд як і в М'ясопусну суботу (ДОЛ 393, 497).

Вечірню з коліноприклонними молитвами приписано правити відразу після Божественної Літургії. Відсутня яка-небудь згадка про читання 9-го Часу між цими богослужіннями (ДОЛ 494). Також тут (ДОЛ 500) молитву **Боже великий і дивний** (восьму молитва Вечірні, яка читається ієреєм під час співання 103-го псалма) запропоновано прочитати лише один раз на вибір: або під час читання псалма тихо, або ж голосно, в іншому моменті богослужіння, як це приписано в літургійних книгах. Автор згадує про те, що у давніх джерелах на цій Вечірні було лише три молитви. Ієрей повинен був читати ці молитви «від престолу», тобто обличчям до людей. Однак, за звичаєм греко-католицьких храмів у Галичині, священики читали їх завжди обличчям до сходу, хоча і поза царськими вратами. Цілком можливо, що це було наслідком західного Євхаристійного культу, зокрема – т. зв. 40-годинного поклоніння Святим Дарам, яке часто відбувалось саме у свято П'ятидесятниці. Про *Мирну ектенію* на цій Вечірні сказано лише, що її скорочено у грецьких тріодях, але немає припису про її скорочення на практиці (ДОЛ 499).

³³ СКАБАЛЛАНОВИЧ, т. III, стор. 19. Насправді Московський **Типікон** 1896 р. лише один раз згадує в одній із Маркових глав про свято св. Іоанна Богослова на Вознесіння (арк. 312), тому що тільки свято св. Симона Зилота може збігтися з Неділею П'ятидесятниці; а поліелейне свято Знайдення Голови св. Іоанна Предтечі, навіть якщо воно випаде у понеділок П'ятидесятниці, то переноситься на наступний день (арк. 324). Очевидно, що о. І. Дольницький знав про це, не застосовуючи своїх знань на практиці. Він пише справедливо, що неділя П'ятидесятниці може збігтися хіба що зі святом св. Симона Зилота. У такому разі служба апостола переноситься на попередній четвер.

У *ТИПИКУ* сказано про незмінність вигляду богослужінь під час інших постів: св. Апостолів (Петрівки), Успенського (Спасівки) та Різдв'яного (Пилипівки). Іншими словами тут сказано, що постовий вид богослужінь обмежено лише періодом Чотиридесятниці, подібно як це прийнято у сучасній грецькій практиці (*ДОЛ* 504).

Про «болгарські» приспиви, які є завершенням Величань, взагалі не згадано у *ТИПИКУ* Дольницького, незважаючи на те, що в інших книгах є їхній текст. Наприклад, в *ІРМОЛОГІОНІ* після Поліелею перед приспивами болгарськими є наступні тексти:

Слава Отцю і Сину і Святому Духові,
Слава Тобі, Тройце Свята, Отче, Слове і Душе Святий, (леге), слава
Тобі Боже.
І нині і повсякчас і на віки віків. Амінь.
Радуйся, благодатна Маріє, Господь з Тобою, (леге), алилуя!
Алилуя, алилуя, алилуя, слава Тобі, Боже!³⁴

Після цього співається наступний богородичний тропарець:

Пречиста Богородителько Маріє, чистая Діво, спасай стадо Твоє від
усіляких бід, щоб ми прославляли і величали Тебе, надіє всіх
християн!³⁵

Нічого не сказано про те, чи потрібно співати тропарець *Свят Господь Бог наш* на Утрені тоді, коли Господське свято збігається з неділею.³⁶ Слушним є припис

³⁴ Цей текст є в багатьох Ірмологіонах, а також у збірнику *ВЕЧІРНЯ І УТРЕНЯ*, с. 529. Там є також і наступний тропарець *Пречиста Богородителько...*, який приписано співати лише від віддання Богоявлення до Неділі Сиропусної.

³⁵ Див. *ВЕЧІРНЯ І УТРЕНЯ*, Жовква 1937. Про приспиви такого типу див. СКАБАЛЛАНОВИЧ., с. 461. Див. також *ІРМОЛОГІОН*, Львів 1904 (арк. 245-246); пор. також *Псалтир*., Львів 1901. Хойнацький вважає ці приспиви оригінальною особливістю уніатських книг (див. ХОЙНАЦЬКИЙ, *Западнорусская Унія*, с. 448-449).

про пропущення початку звичайного («начала обичного») при посвяченні фруктів на свято Переображення, якщо воно відбувається після заамвонної молитви Божественної Літургії (ДОЛ 354-355).

У *ТИПИКУ* відсутній припис про недільну Всеношну. Незважаючи на те, що автор цитує Типікон св. Сави про кількість нічних чувань у році (ДОЛ 558), він згадує про це лише як про давно забутий звичай: «колись була Всеношна в усі неділі і тоді співався тропар *Богородице Діво* тричі».³⁷

Натомість, у деяких випадках, наприклад, у першу неділю Великого Посту та у неділю Всіх Святих, є прямий припис про відсутність всеношних (ДОЛ 401; 502), незважаючи на те, що у Тріодях містяться не лише приписи із вказівки про «бдініє», але також подано тексти литійних стихир.

Висновки про скорочення

Пропозиції скорочень богослужіння у *ТИПИКУ* свідчать про крок автора до практичності у відправах. Далеко не всі скорочення віддзеркалюють прагнення уподібнити візантійські обряди до римських. Не завжди замовчування про той чи інший обряд у *ТИПИКУ*, насправді, означає, що начебто він зник. *Новий Царгородський Типик*, який був не дуже вдалою спробою повернути церквам візантійського обряду давні практики храмів Константинополя, був відомим о. Дольницькому. Однак, він, прекрасно знаючи ці обрядові тонкощі, не насмілювався запропонувати введення таких багатьох радикальних змін у богослужіння. Все ж,

³⁶ Див. ДОЛ 97. Згідно з Нікольським, якщо свято Воздвиження випадає в неділю, то *Свят Господь Бог наш* не співається (Див. НИКОЛЬСКИЙ, с. 533). Подібно і Перемишльські типікони пишуть про те, що цей віршик взагалі не співається у Господські свята (ДОС 91, ШАШ 91).

³⁷ ДОЛ 15. В іншому місці Типика ДОЛ також є згадка про Всеношну, яка свого часу відправлялася щонеділі (ДОЛ 20).

деякі необхідні скорочення і спрощення свідчать про його багаторічний досвід і пастирську розсудливість.

УСКЛАДНЕННЯ У ТИПИКУ

Говорити про ускладнення богослужінь у *Типику* набагато складніше, ніж про його спрощення. Однак, незважаючи на тенденцію його автора до скорочень і спрощень, спостерігається також і протилежне явище, щодо комплікації обрядів.

Приклади ускладнень

Ускладнює *Типик*, на нашу думку, захоплення автора «проблемами», які не заслуговують особливої уваги. Наприклад, він переймається наступним питанням: чи потрібні малі ектенії між кафізмами та сідальними на повсякденній Утрені?³⁸ Судячи з усього, о. Ісидор Дольницький шукає відповіді на нього у старих джерелах, тому що з двома типіконами: Московським 1859 р.³⁹, а також Румунським 1890 р.⁴⁰, які пропонують пропустити ці ектенії, він не погоджується. Незважаючи на те, що о. Дольницький у більшості випадків захищає скорочення богослужінь, цього разу він схильний до того, що ці ектенії тут все-таки повинні співатися (*ДОЛ* 62-63). Невідомо, чому саме автора хвилює така неважлива рубрика, як співання цих ектеній на повсякденних утрнях (*ДОЛ* 62; 297). Цій «проблемі» він присвячує досить-таки об'ємний коментар. З одного боку, він

³⁸ Тут мова йде про звичайні будні дні, а не про празники, поліелейні свята та дні передсвят і посвят, у які всі джерела однозначно приписують співати ці ектенії.

³⁹ Типикон, Москва 1859. Оскільки саме цього видання не вдалося знайти, то для роботи ми вживали видання типікона 1895 р., тому що у ньому немає якихось важливих відмінностей від попереднього.

⁴⁰ *Tipicul*, Bucuresti 1890.

визнає те, що більшість джерел висловлюються за те, щоби пропустити ці ектенії, і що його твір, *ТИПИК*, також слідує цій загальній тенденції. З іншого боку, автор все ж вирішує залишити ці ектенії як звичай місцевих храмів, який зафіксовано у деяких виданнях, зокрема – в часословах.

Посвяття Непорочного Зачаття, яке існувало також у деяких попередніх джерелах, ускладнює структуру богослужінь при збігу його із неділею Праотців. Подібним чином цю структуру ускладнюють посвяття празника Євхаристії і свято Співстраждання Богородиці. Звичай поклоніння хрестові кожного дня на хрестопоклонному тижні Великого посту після кожного богослужіння – це не лише нововведення, але ще й певне ускладнення, про що вже було сказано вище (ДОЛ 410-411). Звичай співати Всеношну (складніше, ніж поліелей) на честь празника святого Василя Великого (1 січня) запропоновано на розгляд настоятеля. Те ж саме стосується свята великомученика Димитрія Солунського (ДОЛ 146). Про службу Трьох Святителів (30 січня) автор пише, що хоча російські і наші церковні устави не містять текстів Литії, а лише все – згідно уставу поліелейного свята, але через звичаї і приписи Львівського Собору, він наводить рубрики для Всеношної (ДОЛ 236).

Незважаючи на те, що у день віддання Пасхи деякі авторитетні джерела, зокрема грецькі книги і *Око Церковне*, приписують співання Пасхальних часів, структура яких – набагато простіша, а сама відправа урочистіша, о. Дольницький пропонує звичайні часи з трьох псалмів, відповідно до альтернативних слов'янських джерел (ДОЛ 494). Схожим ускладненням є звичай співати пасхальний відпуст *Христос, що воскрес із мертвих, смертю смерть подолав, і*

тим, що в гробах життя дарував, істинний Бог наш... не тільки у Світлу седмицю, але й протягом цілого посвяття Пасхи, в той час, як більшість джерел приписують у посвяття, тобто від неділі Мироносиць і до віддання свята, вживати простіший, недільний відпуст *Хритос, що воскрес із мертвих, істинний Бог наш...* (ДОЛ 493).

Висновки про ускладнення

Попри деякі ускладнення обрядів, все ж слід визнати, що *Типик* має більшу тенденцію до спрощень, аніж до ускладнень. Ускладнення тут практично ніколи не є наслідками якоїсь особливої зміни структури богослужінь, але скоріше за все – надлишком обрядів, тобто або т. зв. «суплементарної латинізації», або ж результатом надмірних старань автора, який з одного боку намагається дуже ретельно зберегти місцеві звичаї та деякі давні рубрики, а з іншого не має відваги ввести якісь радикальні зміни, які б ішли наперекір більшості видань візантійської традиції.

ПРО ЧАС ПОЧАТКУ БОГОСЛУЖІНЬ

Приписи щодо початку часу богослужінь у *Типику* Дольницького дуже часто відрізняються від приписів, які містяться у більшості типіконів.

Часом початку відправи Божественної Літургії відповідно до постанов Львівського Собору 1891 р. повинна бути десята година ранку. Те ж саме

стосується початку Літургії Передше Освячених Дарів⁴¹. У цьому випадку в основі поглядів автора лежать рубрики церковних слов'янських книг, зокрема – це приписи *ПОСТОВОЇ ТРЮДИ (там само)*. Винятком тут є ті Літургії, які починаються вечірнею, хоча конкретний час початку їх відправи не вказано.⁴²

Царські Часи в Навечір'я Різдва відповідно до *ТИПИКА* Дольницького правляться вранці, а конкретний час їх служіння вибирає настоятель. Згідно зі звичаєм Собору св. Юрія – це дев'ята ранку (*ДОЛ* 180). Вечірня з Літургією св. Василя Великого звершується о пів на одинадцятку перед полуднем. Якщо Навечір'я (24 грудня) випаде в суботу або неділю, то Літургія св. Іоанна Золотоустого без Вечірні звершується о 8-й год. ранку, а Вечірня – об 11-й год. ранку, незважаючи на те, що згідно з уставами вона повинна би відправлятися о 1-й год. пополудні. Те ж саме стосується богослужінь Навечір'я Богоявлення (*ДОЛ* 219). Однак, о. Дольницький пише, що у Навечір'я Богоявлення, якщо воно випаде в суботу або в неділю, св. Літургія починається о 8.30 год., тобто на півгодини пізніше, як на Різдвяний Свят-вечір (*ДОЛ* 186).

Про час великопосних богослужінь автор пише наступне:

В архикатедральному храмі часи 3-й, 6-й, 9-й, обідниця і вечірня відправляються разом, починаючи о годині 11-й ранку, а пополудні у звичайний час вечірні, – велике Повечір'я...⁴³

Про конкретний час початку Утрені з Великим Канонам св. Андрія Критського не сказано нічого (*ДОЛ* 414-416), хоча згідно зі звичаєм її правила у

⁴¹ Див. *Чинности*, с. 114.

⁴² У рішеннях Собору 1891 р. наведено чотири таких випадки, а саме: Навечір'я Різдва (24 грудня), Навечір'я Богоявлення (5 січня), Великий Четвер і Велика Субота (*Чинности*, с. 114).

⁴³ *ДОЛ* 376, 390, 394. Тут мається на увазі одинадцята година ранку.

середу ввечері напередодні четверга. Утрєня з Акафістом у 5-ту суботу Великого посту правиться у звичний час (*ДОЛ* 417), незважаючи на приписи уставів – починати це богослужіння о 4-й год. ранку.

У кафедральних соборах у Великий Четвер повинна звершуватися лише одна св. Літургія,⁴⁴ яка починається Вечірнею о 9-й годині ранку. Перед нею має відбутися освячення антимінсів (*ДОЛ* 435). Утрєня Великої П'ятниці правиться напередодні – у четвер увечері після заходу сонця (*ДОЛ* 435), згідно з уставами – о 2-й год. ночі (*ДОЛ* 435). У Велику П'ятницю у Архикатедральному Соборі св. Юрія служба Царських Часів розпочинається о 10-й год. вранці разом з Обідницею (Зображальними) та Вечірнею (*ДОЛ* 443).⁴⁵ Єрусалимську Утрєню (тобто Утрєню Великої Суботи) правлять згідно з *Типиком* у п'ятницю ввечері після заходу сонця (*ДОЛ* 449); а Літургію Великої Суботи з Вечірнею – о 9-й год. ранку (*ДОЛ* 454). Нічого не сказано про час початку Пасхальної Утрєні. Львівський Собор вважає, що її потрібно починати «дуже рано», а в кафедральних соборах та деяких інших храмах згідно зі звичаєм її можна починати також і в суботу увечері (*Чинности*, с. 123). Тріоді приписують початок її відправи опівночі.

⁴⁴ Це стосується також інших парафій.

⁴⁵ О. Ісидор наводить приклади рубрик із різних джерел стосовно часу відправи цих часів: згідно з грецькою та Почаївською тріодями і з Московським Типиком, вони співаються о 2-й год. дня, тобто о 8-й год. ранку; згідно з рукописним Типиком (*РКП*) 1-й час о 1-й год. (7 год. ранку), а решта – о 7-й год. ранку (1 год. пополудні); згідно з приписами *ОКА ЦЕРКОВНОГО* – усі часи співаються о 7-й год. дня (1 год. пополудні), згідно з новим Царгородським Типиком – о 1-й год. дня (6-й год. вранці).

ВИСНОВКИ

Приклади, які наведено у цій статті, підкреслюють своєрідність Типика *ДОЛ*, вказуючи на його відмінність від інших книг. Це стосується не лише скорочень чи ускладнень деяких обрядів, але також і ряду інших особливостей: елементів понтифікального богослужіння, часу початку богослужінь, місцевих звичаїв тощо. Велика кількість відсилань на різні джерела ускладнюють дослідження *ТИПИКА*. Досить цікавим є факт наявності опису архієрейських відправ у цій книзі. Хоча, зробити якісь висновки з них ввжко.

Оскільки після виходу в світ цього підручника пройшло вже більше, ніж сто років, то й багато питань стосовно рубрик, свят, постів зазнало змін. Однозначно можна сказати, що: 1) *Типик* регіональний, він призначений для парафій Галичини; більше того – у нинішній час його рубрики і приписи навіть для парафій Галичини потрібно узгоджувати з новішими офіційними виданнями літургійних книг, які вийшли в Римі, зокрема, *Уставу Богослужінь* 1944 р., а також серії літургійних книг: *Службника, Требника, Часослова*. 2) Спрощення, які пропонував о. Дольницький, – це фактично геніальне передбачення реформи, що згодом відбулася в Церкві після II Ватиканського Собору. Однак, не всі пропозиції можна прийняти, хоча більшість з них – слушні. 3) Палітра богослужбового розмаїття у *Типику* свідчить про те, що важко однозначно слідувати якимось строгим обрядовим приписам, але треба детально вивчати кожен із обрядів окремо, і віддавати перевагу тим з них, які краще віддзеркалюють богословську, історичну та пасторальну роль богослужіння у житті християн.

ВАЖЛИВІШІ ДЖЕРЕЛА, БІБЛІОГРАФІЯ ТА СКОРОЧЕННЯ:

1. *АНФОЛОГИОН*, Львів 1643.
2. *Вечірня і Утренняя*, Жовква 1937.
3. Головацький = Родіон Головацький, *Пояснення богослужінь*, Рим 1973 - Львів 2007.
4. *ДОЛ = ТИПИК ЦЕРКВЕ РУСКО-КАТОЛІЧЕСКІЯ*, Львів 1899.
5. Дольницький, *Підручник = Підручник церемоній для питомців семинара духовного до приличного usługовання в богослуженнях так семинарских як і архиєрейских з додатком кількох питань о скороченім правилі церковнім*, Львів 1907.
6. *ДОС = Типікон*, Перемишль 1870. (Під редакцією о. Ісидора Досковського)
7. *Ірмологіон = Ірмологіон содержащъ в себѣ различная пінія церковная октоиха, миніи и тріодіоновъ, к совершенному тіх разумінію і согласію єже в пінії сличнійшему опасно по екземплярем Греческим ісправленная*, Львів 1904.
8. *Літургікон сієсть Служебник*, Рим 1952.
9. Никольський, *Пособие* = Никольський, *Пособие к изучению устава Православной Церкви*, СПб 1907.
10. *НЦТ = Новий Царгородський Типікон*, видання Типикона 1851 р. (ΤΥΠΙΚΟΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ..., Афіни 1851).
11. *ОКО = ОКО ЦЕРКОВНОЕ*, Москва 1610. (Автор вживав один із його списків).
12. *РКП = Рукописний Типікон, Єрусалимський Устав церк.-слов., МВ-77 (Ф-3)*, (каталог відділу рукописів Бібл. ім. Стефаника у Львові).
13. Скабалланович = М. Скабалланович, *Толковый типікон. Объяснительное изложение типіокона с историческим введением*, Київ 1910.
14. *Служебник*, Почаїв 1765.

15. *Tipicul*, Bucuresti 1890 = *Tipicul serviciului archieresc in Zile de Sarbatori Mari...*, *smeritol episcop al husilor Silvestru Balanescu*, Бухарест 1890.
16. ТОРКОНЯК, *Літургія Передшеосвячених* = Р. ТОРКОНЯК, *Літургія Передшеосвячених Дарів в Українській Церкві*, Рим 1990.
17. Типикон, Москва 1852.
18. ХОЙНАЦКІЙ, *Западнорусская Унія* = А. ХОЙНАЦКІЙ, *Западнорусская Церковная Унія въ ее богослуженіяхъ и обрядахъ*, Київ 1871.
19. Часослов, Львів 1888.
20. *Чинности* = *Чинности і Рішення Руского провінціального Собора въ Галичині отбувишого ся во Львові въ році 1891*, Львів 1896.
21. *ШАШ* = Типикон, Перемишль 1852. (Під редакцією о. Григорія Шашкевича).
22. *Псалтырь* = *Псалтырь блаженнаго пророка и царя Давіда*, Львів 1901.